

Felsefeci, tıp doktoru, fizyolog ve psikolog olan William James (1842–1910), *The Principles of Psychology/ Psikolojinin İlkeleri*'inde (1890)

, bilinçten derinlemesine bahsetmiştir. Bunun bile önemini koruyan bilinç, farkındalık, duyuşal sistem üzerine çok değerli gözlemleri ve çalışmaları vardır. Bunları en güzel şekilde ve berrak olarak özetlemiştir. Hatta deneyimin değişikliğini anlamak için kendisine nitrik oksit anestezisi bile vermişti. Eğer, modern anlamda bilincin felsefi tartışmasının Descartes ile başladığı kabul edilirse, bilimsel zemine taşınması ve anlaşılması da William James tarafından sağlanmıştır denilebilir.

James, bilincin kendini oluşturan elemanlara ayrılmasına karşıydı. Ona göre bilinç, karmaşık bir ortamda, karmaşık bir varlığın ihtiyaçlarına yanıt olarak oluşmuştu. Bu nedenle de bilinç olmaksızın insanın evrim süreci ortaya çıkmazdı. Bilinç süreçlerini, organizmanın yaşamında değişikliklere sebep olan organizma faaliyetleri olarak değerlendirdi. *Psikolojinin İlkeleri*'inde ruh ve beden arasındaki ilişkiyi ele alan belli başlı tüm felsefi kavramları tartışmış ve eleştirmişti. Bilinç durumları (ruh) ve beyin süreçlerini (beden) doğal dünyadaki fenomenler olarak kabul etti. Kitabında ana tema “bilince yeni bakıştır.” Burada bilinç yaşantılarının daha basit elemanlara indirgenmesi yerine, yeni bir yaklaşım önermiştir.

*İlk özellik olarak*

, zihinsel yaşantıların bir bütün olduğunu ve bilinç kavramının ana noktasının da “sürekli meydana geliyor oluşu” olduğunu öne sürdü. Yani bilinç bir ırmak gibi akıyordu. Kendisi bu anlamda “bilinç akışı” ifadesini kullanmıştır. Bu sürekli akış ve oluş nedeni ile de bilinci parçalara bölmek bilinci yolundan saptıracaktır. Bilincin

*ikinci*

bir özelliği daima değişmekte oluşudur; hiç kimsenin bir durumu veya düşüncüyü aynı şekilde iki defa yaşaması mümkün değildir. Bir nesneyi birden fazla nedenle çeşitli kereler düşünebiliriz, ancak her defasında araya giren farklı deneyimlerin etkisi ile her düşünce farklı olacaktır. Yani, bilinç birikimli bir süreçtir ve aynı şekilde yinelenmez. İçgözleme de önem veren James, bunu şöyle ifade eder: “bizim daima, ilk olarak en başta güvendiğimiz şey olan içgözlem, zihinlerimizin içine bakmak ve orada neler keşfettiğimizi ifade etmektir. Bu şekilde bilinç durumlarını keşfettiğimiz konusunda herkes hemfikirdir.” Buna rağmen içgözlemin sınırlılıklarının da farkındaydı.

[1]

Zihin de bir süreklilik gösterir ve bilinç akışında ani boşluklar yoktur. Uyusak bile uyku öncesi bilinç durumu ile bağlantı kurabiliriz. Buna rağmen zihin seçicidir. Zihin pek çok uyarı arasından bazılarını süzgeçten geçirerek, birleştirerek, ayırarak, reddederek hangisi ile karşı karşıya kalacağımıza karar verir. Bu seçim ile bilinç mantıklı bir tarzda işler:

*“Zihnin her aşamada bir dizi eşzamanlı imkânlar alanı olduğunu görürüz. Bilinç, bu imkânların kendi aralarında karşılaştırılmasından ve dikkatin, güçlendirici yasaklayıcı rolüyle, bazılarının seçilip geri kalanlarının bastırılmasından oluşur. En üst düzey ve en gözde zihinsel ürünler herhangi bir yetinin, kendisinin bir altında yer alan yetinin sunduğu verileri süzgeçten geçirmesi ile oluşur. Bu veriler de, daha çok sayıda, daha basit malzeme arasından ayıklanmıştır ve süreç böylece devam eder. Kısacası, zihin aldığı verileri, tıpkı bir taş kütlesini yontan bir heykeltıraş gibi işler. Bir bakıma heykel en başından beri orada durmaktadır. Ancak, ondan başka, binlerce değişik heykel vardır. Diğerleri arasında bu heykeli çekip çıkaran heykeltıraşın kendisidir.”*

James'e göre bilincin biyolojik bir yararı vardı. Bilinç, bizim seçimler yapabilmemizi sağlayarak, çevremize uyumu artırıyordu. Bu nedenle de, bilinçli seçimlerle alışkanlıkları birbirinden ayırmıştı. Organizma yeni bir sorunla karşılaştığında ve yeni bir uyum yoluna gerek duyduğunda bilinç sahneye çıkıyordu.

---

[1] Schultz Dp, Schultz SE. Modern Psikoloji Tarihi, Kaknüs yay, 2001;200-212